

La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni
Associazione italiana di studi catalani
Atti del IX Congresso internazionale (Venezia, 14-16 febbraio 2008)
Edizione in linea - ISBN 978-88-7893-009-4
<http://www.filmod.unina.it/aisc/attive/>
Data di pubblicazione di questa comunicazione: 21 dicembre 2009
<http://www.filmod.unina.it/aisc/attive/Vega.pdf>

Eulàlia Vega

Gènere i memòria de l'exili llibertari català a França (1939-1945)

L'objectiu d'aquesta comunicació es parlar d'un dels moments més conflictius al llarg de la història de les relacions entre Catalunya i Europa: el esdevingut arran del forçat exili republicà de 1939, després de la caiguda de Barcelona i Catalunya a mans de les tropes franquistes. Aquest exili fou el més massiu i dramàtic dels exilis haguts en la història contemporània de Catalunya. Altres exilis catalans contemporanis també van escollir França com a país d'acollida, especialment per la seva proximitat, encara que també es van triar altres països europeus d'una manera secundària, com Anglaterra i Bèlgica. En el mateix segle XX, com a conseqüència de la Dictadura de Primo de Rivera, que s'inicià el 1923, es van refugiar a França perseguits polítics: anarquistes i catalanistes, sobretot. Recordem que Francesc Macià fou un dels més destacats refugiats polítics catalans a França durant aquests anys.

Malgrat tot, l'exili de 1939 fou el més important – numèricament parlant – i també el més ampli i extens en el temps. Els gairebé quaranta anys de durada del règim franquista va fer que aquest només es donés per acabat amb la mort del Dictador el 1975. També fou el més popular, en el sentit de fugir famílies senceres – homes, dones i nens – cap a la frontera francesa. Eren famílies de totes les condicions socials: camperols, intel·lectuals, artistes, polítics, sindicalistes, soldats i sobretot, treballadors de diversa adscripció ideològica i sindical. A prop de 450.000 persones van creuar la frontera francesa entre gener i febrer de 1939 en el seu intent d'escapar de la repressió dels vencedors.¹

L'exili del 1939 va ser un èxode, ja que la majoria ho van fer a peu, caminant sobre la neu dels Pirineus, en un hivern particularment rígid i fred i sota la persecució de l'aviació enemiga, que no va deixar de bombardejar-los en tot moment. Entre aquesta població es valora que a prop de 80.000 eren militants i simpatitzants anarquistes: de la Confederació Nacional del Treball (CNT), de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI), de

¹ A. Soriano, *Exodos. Historia oral del exilio republicano en Francia, 1939-1945*, Barcelona, Crítica, 1989; G. Dreyfus-Armand, *El exilio de los republicanos españoles en Francia. De la guerra civil a la muerte de Franco*, Barcelona, Crítica, 2000; J. Villarroya, *Desterrats. L'exili català de 1939*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya-Generalitat de Catalunya, 2002; J. Canal - A. Charlon - Ph. Pigenet (dir.), *Les exilis catalans en France*, Paris, Presse Universitè, 2005.

les Joventuts Llibertàries (JJLL), del Moviment Llibertari Espanyol (MLE) i de *Mujeres Libres* (MMLL), principalment.²

Entre els exiliats arribats a França els primers moments hi havia una dona llibertària que d'una manera excepcional va deixar el testimoni escrit de la seva dramàtica experiència, escrivint les seves memòries. Ens referim a Frederica Montseny, la militant més destacada i coneguda del moviment llibertari dels anys trenta. Les seves memòries són prou conegudes, iniciades a finals de la dècada dels anys Quaranta. En *Mis primeros cuarenta años* (escrit el 1987), es recullen les publicacions parcials anteriors que l'autora havia fet anteriorment: *El éxodo (Pasión y muerte de los españoles en Francia)* (escrit el 1949);³ *Cent dies en la vida d'una dona (1939-1940)* (1948)⁴ i *Seis años de mi vida* (1948). Frederica Montseny en les seves memòries ens dona la visió d'una destacada militants anarquista, amb un fort compromís polític, ja que havia estat Ministre de Sanitat durant la Guerra. Era, a més, una dona madura quan va prendre la decisió d'abandonar Barcelona el 1939 – tenia 34 anys – i una família: pares, company, germana i fills, que va marxar amb ella.

M'interessa especialment donar una visió de gènere de l'exili llibertari català, en ser les dones el sector més desconegut i amagat dels exiliats. Aquestes memòries citades són gairebé les úniques deixades per dones llibertàries catalanes, ja que malauradament són molt escasses les dones militants que han deixat el relat escrit de les seves experiències.⁵ Frederica Montseny és un cas diferent i únic. De família llibertària, els seus pares eren els coneguts militants Joan Montseny, natural de Reus, més conegut amb el seu pseudònim *Federico Urales*, i la seva mare Teresa Mañé, més coneguda com *Soledad Gustavo*. Tots dos escriptors i propagandistes de les idees llibertàries des de finals dels segle XIX fins als anys trenta.

Frederica Montseny (Madrid, 1905-Tolosa de Llenguadoc, 1994) va créixer en aquest ambient llibertari i va tenir una educació autònoma, no va anar mai a escola, i fou educada per la mare que era mestre racionalista i laica.⁶ Amb setze anys va començar a

² Òscar Borillo - Tomás Gómez, «Toulouse y el exilio libertario español», in A. Altet - L. Domergue (coords.), *El exilio republicano español en Toulouse, 1939-1999*, Madrid-Toulouse, UNED-PUM, 2003, pp. 113-147; X. Díez, «L'exili anarquista», in E. Pujol (coord.), *Noves aportacions sobre l'exili català del 1936-1939*, Girona, Cercle d'Estudis històrics i socials, 2006, pp. 53-75.

³ La primera edició fou escrita en castellà i publicada a Tolosa, Ed. Universo, 1949.

⁴ En aquesta edició quedava recollit i traduït al català com *L'exode*, Barcelona, Galba Ed., 1977.

⁵ Les memòries de Sara Berenguer, *Entre el sol i la tormenta. Relato autobiogràfic de 32 meses de guerra (1936-1939)*, Calella, Serba, 1988 (existeix una segona edició més àmplia realitzada a València, Fundació Salvador Seguí, 2002) constitueixen l'altra excepció, aquesta vegada d'una militant de l'organització *Mujeres Libres*.

⁶ Existeix una abundant bibliografia sobre F. Montseny, potser un dels personatges anarquistes més biografiats, destaquem entre altres, P. Gabriel, *Escrits polítics de Federica Montseny*, Barcelona, Centre d'Estudis d'Història Contemporània, 1979; S. Tavera, *Federica Montseny. La indomable (1905-1994)*, Madrid, Temas de Hoy, 2005; I. Lozano, *Federica Montseny*, Madrid, Edhasa, 2006; L. Domergue, «Frederica Montseny en Toulouse. Una vocació literaria frustrada», in A. Altet - M. Aznar (eds.), *Literatura y cultura del exilio español de 1939 en Francia*, Salamanca, AEMIC-GEXEL, 1998 i S. Mangini, «El exilio de Federica Montseny en Francia: entre la historia y la autobiografía», in A. Altet - M. Aznar (eds.), *Literatura y cultura*, op. cit.

escriure i va decidir ser escriptora i periodista. Va escriure diverses novel·les entre 1925 i 1936, trencadores i molt modernes per la seva època, com *La indomable*, *La Victoria* o *El Hijo de Clara*.⁷ Aquestes novel·les de ficció escrites abans de la Guerra pertanyen a una època de efervescència literària, la de la seva joventut. Posteriorment, el seus compromisos polítics i econòmics van impedir a F. Montseny a escriure més ficció. Durant la Guerra, la seva dedicació a la política va ser total: Ministre de Sanitat en el Gabinet de Largo Caballero, al llarg del 1936 i 1937. Posteriorment, va dedicar-se a sobreviure en l'exili i va deixar un important llegat amb les seves memòries, a més, va destacar com a periodista, en ser una de les animadores principals de la premsa llibertària de l'exili, com ja ho havia fet en la seva joventut amb les publicacions de la seva família.

La segona part de la seva vida va ser viscuda a França, on es va instal·lar de manera definitiva a Tolosa de Llenguadoc el 1945 amb el seu company, el també anarquista Germinal Esgleas, i amb els seus tres fills: Vida, Germinal i Blanca. Tenia quaranta anys i una sola idea fixa: poder sobreviure per continuar lluitant contra Franco. F. Montseny va morir a Tolosa de Llenguadoc el 1993, amb 88 anys. En el seu cas no va existir el retorn a Catalunya. El seu exili va ser definitiu, tot i tornar sovint després de la mort del dictador per fer gires de propaganda política. La seva vida va ser intensa de compromisos, experiències i combats. Fou un personatge controvertit, amada i odiada amb passió, amb la mateixa passió i vitalitat que ella va demostrar al llarg de la seva vida en totes les empreses que va iniciar.⁸

Una vida tant intensa, com la de F. Montseny, necessita per ser valorada amb totes les seves llums i ombres d'una comunicació que tingués d'una extensió molt més llarga que la present. Per aquest motiu, ens centrarem en el període comprès entre el 1939 fins el 1945, des de la seva sortida de Barcelona fins el final de la Segona Guerra Mundial. Aquest és segurament el moment més dur de la seva vida i també de la vida de la majoria dels exiliats republicans catalans. Analitzarem com van ser les relacions entre el Govern francès i les institucions de la República espanyola en aquests moments i també entre el Govern francès i les noves autoritats franquistes vencedores de la guerra en relació amb els exiliats republicans que eren presents en el territori francès.

A l'inici de l'exili, poc després de 1939, les relacions entre el Govern francès i els exiliats republicans van ser de forta hostilitat. No oblidem que el Govern francès havia mantingut durant el conflicte armat la posició de 'no intervenció', postura que havia facilitat el desenllaç de la guerra a favor dels franquistes, règim que si havia tingut el decidit suport dels Governos feixistes d'Itàlia i d'Alemanya.

Els refugiats republicans van ser confinats en camps de concentració en les platges del Rosselló – Argelers, Sant Cebrià, Barcarès, Bram, Setfonts, etc. – els homes separats

⁷ A E.Vega, «La novel·la ideal de F. Montseny. Una experiència moderna d'emancipació femenina», in *Congrés Dones republicanes*, UAB, Barcelona, 2007 és desenvolupa aquesta tesi. Veure també la bibliografia existent sobre F. Montseny.

⁸ Durant la Segona República va mantenir una posició radical i va criticar durament als trentistes de ser els 'bombers' de la revolució imminent en la que creia. Més informació sobre la qüestió a E.Vega, *El trentisme a Catalunya. Divergències ideològiques en la CNT*, Barcelona, Curial, 1980.

de les dones, sense cap condició higiènica i amb un tractament denigrant, gairebé sense aliments i vigilats per la Guàrdia francesa, com si fossin criminals. Només van evitar els camps de concentració els que van ser reclamats per amics o coneguts francesos. Per aquest motiu, els polítics més coneguts i els intel·lectuals, en general, no van continuar molt de temps en aquesta terrible situació. Molts intel·lectuals i polítics compromesos políticament van poder escapar de França i anar cap a altres països d'Amèrica Llatina, com Mèxic, on el seu president Lázaro Cárdenas, va oferir una acollida excepcionalment bona als republicans. Altres van poder arribar a altres països, com Anglaterra o els Estats Units.

F. Montseny va conèixer moments molt durs durant aquests anys, personalment i familiar. El seu company Germinal fou internat en el camp d'Argelers. La mort de la seva mare, que marxa de Barcelona ja malalta i que no pot sobreviure, sense cap mena atenció mèdica, a les terribles condicions del pas de la frontera de La Jonquera. Finalment, morí a Perpinyà el 2 de febrer del 1939 amb 74 anys.⁹ La presó del pare, que marxa a França per Puigcerdà i en passar la frontera i declarar-se anarquista va ser internat en la presó de Sant Llorenç de Cerdans, amb 75 anys i amb unes condicions de salut bastant delicades. La incertesa de la seva situació personal feia que fos difícilment compatible amb la cura dels seus dos fills: Germinal de set mesos i Vida de cinc anys.

En passar la frontera de la Jonquera cap el pas del Portús, Frederica no va rebre cap tracte de favor, malgrat portar el passaport diplomàtic de Ministre del Govern republicà espanyol ni tampoc el va reclamar: «Confundida con los miles de mujeres, de niños, de viejos y de heridos, veíamos ante nosotros la frontera cerrada y defendida por los destacamentos de senegaleses con las amatralladoras en las manos».¹⁰

F. Montseny escriu per denunciar la impotència viscuda pels republicans d'una manera col·lectiva. Li cal explicar aquesta experiència que és molt més que personal: és la tragèdia de tot un poble antifeixista que després de tres anys de lluita troba la incomprensió del país veí. Com a periodista compromesa, la seva veu ha estat sempre plena de coratge i de fortalesa en les seves denúncies durant la República i la Guerra.¹¹ Tanmateix, en parlar del moment de l'exili la seva veu pren un to encara més contundent. Ha pogut sobreviure d'aquelles terribles condicions i aquest privilegi li porta a escriure articles i llibres de denúncia per explicar a les generacions futures el que varen passar els exiliats republicans. Els seus escrits tenen un gran valor per la reconstrucció d'aquell moment històric, per explicar les incomprensions entre les autoritats franceses i les republicanes catalanes i espanyoles.

El riu humà continuava desbordant-se sobre França. Des del 27 de gener al 13 de febrer van anar entrant fugitius d'Espanya per tots els punts de la frontera pirinenca. No hi havia res previst ni preparat per a ells, és cert. Però dintre el desbordament de tota previsió que allò significava, hi hauria pogut haver més humanitat, menys refinament en

⁹ El relat de l'agonia de la seva mare a *Cent dies de la vida d'una dona*, op. cit., p. 27 i ss.

¹⁰ «El gran desastre», en *Cent dies en la vida d'una dona*, op. cit., pp. 4-5.

¹¹ E. Vega, *El Trentisme a Catalunya*, op. cit.

les humiliacions, menys crueltat en el tracte, menys duresa en la concepció de la nostra tragèdia.

El seu relat continua acusatori cap a les autoritats franceses:

Hi havia ministres socialistes al Poder; hi havia una gran força d'esquerra a França. Tots, sense excepció, són responsables del que es va fer amb nosaltres. Nosaltres no érem súbdits de cap país en guerra contra França. Això no obstant, fórem tractats molt pitjor que ho foren els presoners de guerra alemanys.¹²

En el seu relat de denúncia tampoc se salva la població francesa en general, encara que reconeix alguna excepció, com la del militant de l'organització SIA (Solidaritat Internacional Antifeixista), Robert Louzon, el qual de manera incansable va ajudar a sortir dels camps de concentració a molts militants anarquistes, com ho va fer Germinal Esgeas, o com Paul Reclús, fill del geògraf anarquista Elisée Reclús i amic de la seva família des de feia molts anys, el qual des de Montpeller va poder treure al seu pare de la presó:

El poble francès se n'inhibia en absolut. La gent contemplava la desfilada interminable de les columnes de militars i de civils dirigides cap els camps, voltats de gendarmes, amb una indiferència total. Hi va haver, és innegable, bones voluntats, homes i dones que van allargar mans fraternals als proscrits, però el poble, en general, ens contemplava amb inquietud i amb hostilitat.

Tanmateix, malgrat tot F. Montseny es fa càrrec de la difícil situació d'un Govern que havia de resoldre diverses responsabilitats davant d'un allau de refugiats que travessaven totes les fronteres amb França, des de Catalunya fins al País Basc. «El Govern tenia una qüestió d'ordre públic a resoldre: no es podia encaixar així com així en l'economia d'un país un milió i mig de refugiats».¹³

Les seves penúries no van acabar amb el pas de la frontera ni amb la mort de la mare. Després d'instal·lar-se a Banyuls en una petita habitació, el prefecte dels Pirineus Orientals la localitza i l'amenaça de no poder continuar tan a prop de la frontera i si no abandona el Departament en 24 hores, la seva família indocumentada seria conduïda al camp de refugiats d'Argelers. Aquella mateixa nit van fugir cap a París, on creien que les condicions serien més favorables. Poc després van haver de marxar també de la capital francesa fins que van poder instal·lar-se a Combs-la-Ville, gràcies a la intervenció del Ministre de l'Interior, el radical-socialista Serraut i del seu secretari Dubois.

En pocs mesos la situació internacional va empitjorar de manera radical. El mes de setembre de 1939, tan sols cinc mesos després del final de la guerra civil espanyola, va esclatar la segona guerra mundial. Els alemanys van envair França el maig de 1940.

¹² *Cent dies de la vida d'una dona*, op.cit., p.37.

¹³ *Ibid.*, p. 31.

L'entrada dels alemanys a París va canviar la situació dels exiliats espanyols que s'hi trobaven refugiats en la capital francesa. Aquests s'ajunten als milers de francesos que escapen de la ciutat presa del pànic. La possibilitat de ser localitzats i tornats a les autoritats franquistes augmentava amb la invasió alemanya. La necessitat d'escapar de les autoritats espanyoles s'afegia ara a la de fer-ho del perill feixista alemany, antic aliat franquista. Molts per evitar-ho col·laboren amb la Resistència francesa contra els alemanys.

Si 1939 [...] fue trágico para nosotros, 1941 fue terrible. Los alemanes habían cubierto toda la tierra de Francia y los refugiados españoles vivimos, durante todo el año 1940, días de angustia y de incertidumbre tremendos. [...] La perspectiva de ser devueltos en masa a España había atormentado durante meses i meses a la desgraciada masa exiliada. [...] La comida era cada vez más escasa y más mala. Los refugiados veían reducir su peso cada mes. Nos íbamos convirtiendo insensiblemente en esqueletos. La sola esperanza era salir del campo, fuese como fuese. De ahí que muchos aceptasen salir en compañías de trabajadores, prefiriéndolo todo a la lenta muerte por hambre tumbados sobre la arena.¹⁴

També explica la terrible experiència en el camp de concentració d'Argelers el 1941, on estava el seu company Germinal Esgleas, i on les condicions de vida empitjoraven simultàniament amb les dificultats climàtiques.

En este triste año [1941], hasta los elementos actuaron contra nosotros. [...] Se aliaron el viento, la lluvia y el mar. Las olas avanzaban mugiendo sobre el campo, torrentes de lluvia se abatían sobre los barracones y un viento con la violencia de un Simoun arracaba los techos y se los llevaba muy lejos. [...] Durante tres días los míseros refugiados estuvieron luchando con los elementos. Hubo muchos ahogados, sobre todo mujeres y criaturas... Todos los que vivimos esas horas no podremos olvidarlas nunca. [...] Todas las grandes catástrofes colectivas: [...] el naufragio del Titànic, el torpedeamiento del Lusitania, el incendio de Chicago. [...] Todo eso y mucho más evoca la tragedia de enero del 1941 en Argelers, de la que guardaremos eterna memoria.¹⁵

Frederica Montseny en la seva denuncia té una sensibilitat especial davant la difícil situació que patien els més febles: els nens i els vells. Si el moment era terrible per a tots, ella que anava acompanyada dels seus pares vells i de dos nens petits, li semblava encara més tremenda i injusta per a ells. També la seva germana adoptiva que l'acompanyava, Maria Batet, portava amb ella un fill d'un mes acabat de néixer. La consciència maternal és fa evident en el seus relats: «!Como olvidar los gritos desgarradores de las madres que veían morir en sus brazos a sus hijitos, víctimas de pulmonías contraídas en las noches de frío y de lluvia y para los que no había medicamento alguno disponible!».¹⁶

Com apuntava més amunt, el seu relat de denúncia no és solament personal sinó també col·lectiu: «El drama vivido por mi y por mi familia se repite al infinito, multipli-

¹⁴ *El éxodo*, op. cit., p. 54; cit. S. Mangini, «El exilio», op. cit., p. 505.

¹⁵ *El éxodo*, op. cit., p. 55; cit. S. Mangini, «El exilio», op. cit., p. 506.

¹⁶ *Seis años de mi vida*, op. cit., p. 13; cit. S. Mangini, «El exilio», op. cit., p. 507.

cado por miles de otras vidas. No sufrimos ni más ni menos de los que han sufrido, en esos espantosos seis años, millares de seres, en España y fuera de ella».¹⁷

Frederica Montseny va treballar en un dels dos organismes que es van crear a París per organitzar l'evacuació dels republicans: el SERE, (Servei d'Evacuació dels Refugiats Espanyols), creat el 1939 per Negrín amb el suport dels comunistes, sent el seu president Pablo de Azcárate, el darrer ambaixador republicà a Londres. El segon era la JARE (Junta d'Assistència als Refugiats Espanyols), creada pel socialista Indalecio Prieto, que igual que l'anterior s'encarregava d'organitzar els embarcaments cap a Amèrica dels personatges que estaven exposats a més perill. Encara que F. Montseny, com altres figures polítiques importants del moment, el cenetista i ex-ministre d'Indústria Joan Peiró o el socialista Largo Caballero, entre molts altres, estan entre els personatges més buscats pels franquistes i ocupen llocs de poder en aquests serveis, com el SERE, i que haguessin pogut aprofitar per escapar de França, no ho van voler fer fins que no hi hagués cap refugiat en els camps de concentració.

Les columnes motoritzades alemanyes van entrar a París el maig del 1940. Els francesos van fugir de la ciutat per anar cap el sud del país. De nou, F. Montseny i molts republicans i llibertaris catalans van haver de deixar-ho tot per escapar també ells dels alemanys i dels bombardeigs de la capital francesa. La família Montseny va aconseguir passar a la zona lliure i es va refugiar en un poble petit, Salon, prop de Vergt, on van romandre quatre anys, entre el 1941 i el 1944. F. M. va aconseguir treure del camp de concentració al seu company, Germinal Esgleas, que els pot anar a trobar al petit poble. Després de l'alegria del encontre la tristesa en veure que el seu company és un altre home, vençut i deprimat, després de la terrible experiència viscuda. Tanmateix, ambdós es van dedicar a ajudar als que encara estaven tancats en els camps o en les presons franceses. Germinal, per la seva banda, va continuar en contacte amb el Consell del Moviment Llibertari constituït a París amb els anarquistes exiliats. També el pare, Joan Montseny, marcat per l'experiència de la presó, morirà en terres franceses, a Salon, el març del 1942, amb 78 anys.

La situació era lluny que tranquil·la pels refugiats republicans malgrat estar en la zona lliure. Franco va demanar l'extradició de F. Montseny, com ho va fer amb altres dirigents polítics catalans, com Lluís Companys i Joan Peiró, o el socialista Largo Caballero i el dirigent basc Zugazagoitia. La militants anarquista sabia que Franco no pararia fins trobar-la. La seva lucidesa és extraordinària i com en els altres relats denuncia la seva situació, equiparant-la a la persecució que el feixisme fa de les dones:

Tres policías, la francesa, la alemana y la española, corrían tras una mujer cuyo único delito, cuyo solo crimen había sido soñar con un mundo mejor, prodigarse en un incesante esfuerzo de liberación y superación. En otros tiempos, los hombres se hubieran apiadado de esa mujer, madre crucificada con sus dos hijos en brazos. Hoy no había que esperar piedad de nadie. La lucha era áspera, inmisericorde. ¿Acaso tuvieron piedad de las miles de muje-

¹⁷ *Seis años de mi vida*, op. cit., p. 233; cit. S. Mangini, «El exilio», op. cit., p. 507.

res socialistas, comunistas, sindicalistas, anarquistas de España y de los países ocupados? ¿La tenían de los millones de mujeres judías supliciadas?¹⁸

El mes de novembre de 1941 van ser localitzats i detinguts Germinal Esgleas i Frederica Montseny. El primer acusat de ser l'enllaç clandestí dels grups llibertaris, la segona per la demanda d'extradició d'Espanya. En el cas de Frederica va ser fonamental la intervenció a favor del Consolat de Mèxic i de l'advocat Guerra del Río. Va ser traslladada a Llemotges i jutjada conjuntament amb Largo Caballero. Aquest va ser condemnat a anar a un camp d'extermini al nord de Berlín i ella es va lliurar de ser extradida, pel fet de estar embarassada del seu tercer fill i impedir-ho la llei francesa. Altres dirigents anarquistes, com Joan Peiró, no van tenir tanta sort, sent detinguts per la Gestapo i extradits a l'Estat espanyol, on van ser condemnats a mort i afusellats¹⁹. Gràcies als suports rebuts, Frederica va obtenir la llibertat i va quedar en residència vigilada amb la seva família a Salon. Una vegada en llibertat va saber que el seu company havia estat set mesos incomunicat dels onze que va estar empresonat a Tolosa de Llenguadoc. Fou finalment jutjat i traslladat a la presó militar de Contorn. Mesos després d'obtenir la llibertat, el març de 1942, va néixer la seva filla, Blanca, alegria que va veure's disminuïda per la mort del seu pare, que va ser enterrat en el cementiri de Salon.

Frederica amb la seva família va continuar vivint a Salon fins el final de la guerra, quan el juny de 1944 els aliats van desembarcar a Normandia. Els maquis van assaltar la presó de Noutron i van ser alliberats tots els presos polítics, entre els quals hi havia Germinal Esgleas. Ell va ajuntar-se amb els maquis d'Angulema fins que va decidir unir-se amb la família a finals d'agost. A mitjans d'aquest mes, Tolosa va ser alliberada pels aliats. Poc a poc totes les ciutats franceses s'anaven reconquerint per la derrota de l'exèrcit alemany.

Els militants llibertaris van anar prenent contacte entre ells, ja que havien estat escampats per tota França després de la invasió alemanya. Tanmateix, no va ser fins un any després quan van poder reunir-se per primer cop en el Ple de Mauriac, el juny de 1943, amb la intenció d'organitzar la CNT de l'exili i establir les línies d'actuació. La parella Montseny-Esgleas van posar tot el seu esforç en aquesta reorganització del moviment llibertari a França. Aquest fet va ser reconegut al Primer Congrés del Moviment Llibertari Espanyol (MLE) de l'exili, que va celebrar-se a Paris el maig de 1944, quan Germinal Esgleas va ser nomenat secretari general del Comitè Nacional i Frederica Montseny responsable de Premsa i Propaganda. Tanmateix, en aquesta reunió no va haver debat teòric ni anàlisi de l'actuació del MLE durant el període de la guerra civil espanyola. Per aquest motiu, a partir d'aquest moment van existir fortes divergències respecte a la línia d'actuació futura: si calia col·laborar amb les altres forces antifranquistes en un govern republicà de l'exili, com s'havia fet en el 1936-1939, o si pel contrari calia seguir una via d'actuació independent com a organització antipolítica i anticol·labora-

¹⁸ *Seis años de mi vida*; cit. S. Mangini, «El exilio», op. cit., p. 507.

¹⁹ A. Balcells, «El consell de guerra contra el dirigent sindicalista Joan Peiro el 1943». in *Violència social i poder polític*, Barcelona, Pòrtic, 2001.

cionista. F. Montseny va encapçalar aquesta segona posició anomenada també línia 'purista'. Aquesta qüestió fou tant important que va acabar per escindir l'organització confederal entre l'exili i l'interior d'Espanya que defensava la primera posició.²⁰

Frederica Montseny, com altres homes i dones llibertàries, no va voler marxar a altres països, com Mèxic, on la vida hagués estat molt més fàcil per a ella i la seva família. El motiu principal fou la proximitat. No podent viure a Catalunya, va preferir quedar-se en el país més proper, en aquest cas França, per poder actuar con més eficàcia contra el franquisme.

Frederica va marxar de Salòn en ser alliberada França i va instal·lar-se a Tolosa amb la seva família per organitzar la resistència contra Franco. Des d'aquesta ciutat va desenvolupar una intensa activitat especialment política, com la de dirigent de la reconstruïda CNT de l'exili; directora i col·laboradora de *CNT* i d'*Espoir*; propagandista i conferenciant en els múltiples actes que va organitzar o que va ser convidada; i finalment escriptora i periodista incansable.

Frederica Montseny aconsegueix convertir en literatura la seva experiència. Va escriure les seves memòries que de denúncia i necessàries per contrarestar la història oficial del franquisme, que volia eliminar la memòria dels vençuts de la guerra civil, del que van haver de fugir, d'escapar, d'exiliar-se per evitar ser eliminats físicament. Actualment, amb la creació del Memorial Democràtic, la recuperació de la memòria històrica està en plena actualitat a Catalunya. La memòria de l'exili, dels homes i de les dones que van haver de marxar del seu país i de refer les seves vides, una memòria durant tant de temps oblidada, cal ser recuperada també. Aquesta comunicació vol ser un homenatge als exiliats, als que van haver d'escriure per explicar l'horror que van viure, un homenatge a tots els homes i dones que, com Frederica Montseny, van relatar el seu testimoni per a que les generacions posteriors recordem aquests fets i intentem que mai més tornin a succeir.

²⁰ À. Herrerin López, *La CNT durante el franquismo. Clandestinidad y exilio (1939-1975)*, Madrid, Siglo XXI, 2004. Óscar Borillo, Tomás Gómez, «Toulouse y el exilio libertario español», op. cit.; X. Díez, «L'exili anarquista», op. cit.